

FABULAE I APOCRYPHA

ESTETSKA DETERMINACIJA U STAROZAVJETNOJ KNJIZI O JUDITI

István Lőkös

UDK: 821.163.42.09 Marulić, M.
Izvorni znanstveni rad

István Lőkös
Filozofski fakultet
Debrecen

Poznata je dugotrajna diskusija o starozavjetnoj *Knjizi o Juditi*: je li taj tekst pravi vjerski pismeni spomenik kršćanstva u smislu kanona ili samo sumnjiv pismeni dokaz koji neke kršćanske crkve smatraju još uvijek nekanoniziranim biblijskim tekstom. Prema shvaćanju katoličke bibliologije *Knjiga o Juditi* je tzv. deuterokanonsko *sveto pismo*. Originalni tekst pisma bio je napisan na starohebrejskom ili na aramejskom jeziku. Tekst je bio sačuvan u LXX (*Septuaginti*) i u *Vulgati*, prvi na grčkom jeziku, drugi naravno na latinskom. Vulgatin prijevod rad je svetoga Jeronima i original ove translacije bio je aramejski tekst. Prema shvaćanju bibliologije grčka varijanta je preciznija od latinskog prijevoda. O tome nam svjedoči sam Jeronim kad piše: »*Sepositis occupationibus, quibus vehementer arctabar, huic (tj. Knjiga o Juditi, I. L.) unam lucubrationem (lucubratio = noćni rad) dedi, magis sensum e sensu, quam ex verbo ad verbum transferens.*« (*Praef. in librum Judith, MPL XXIX. 37-40.*)

Vrijedi nešto opširnije govoriti o tome da se u povijesti bibliologije mijenjalo shvaćanje kršćanske teologije u vezi s deuterokanonskim knjigama *Svetog pisma*. Već u drugom stoljeću kad Meliton iz Sardisa u svojem radu Ἐκλογαῖ katalogizira starozavjetne knjige, i ne spominje *Knjigu o Juditi*. Atanazije († 373) isto tako isključuje *Knjigu o Juditi* iz »kanonskih i tradicionalnih« pisama. Sličan je bio odnos prema biblijskom tekstu Judite u Ćirila Jeruzalemskog († 387), u Grgura Nazijanskoga (329/330-390) i u Rufina iz Akvileje († 410), koji o deuterokanonskim knjigama piše ovako: »*qui non canonici, sed ecclesiastici a maioribus appellati sunt.*« (*Com. in symb. Apost. 38. c.*) Nasuprot spomenutim

shvaćanjima Nicejski sabor (325) već je prihvatio *Knjigu o Juditi* kao kanonsko sveto pismo i slično je bilo u vezi s tim i shvaćanje trećega sinoda u Kartagi (397. g.). U VII. stoljeću kao sveto pismo spominje *Knjigu o Juditi* sveti Izidor iz Seville († 636).

Sveti Jeronim, vjerojatno pod utjecajem hebrejskih tekstova, piše o deuterokanonskim knjigama, među njima i o *Knjizi o Juditi*, kako su to istovremeno *apocrypha* i *fabulae*. Nakon njega suglasno ovom shvaćanju slijedi papa Grgur Veliki koji kaže: »*libri non canonici sed tamen ad aedificationem Ecclesiae editi.*« (Moral. XIX, 21)

Čini nam se da su inspiracije svih ovih diskusija dolazile iz razlika *Talmuda* i *Septuaginte*. Starozavjetne knjige koje su izostale iz *Talmuda*, pod utjecajem Siksta iz Siene (1520-69) počeli su nazivati deuterokanonskim, a one koje su se nalazile u *Talmudu* i u *Septuaginti* nazivali su protokanonskim knjigama.¹

Sve to već kao kanonskopovijesno pitanje pojavljuje se u prvoj polovini XVI. stoljeća pod utjecajem Erazmove djelatnosti. Filološka metoda koju je razradio Erazmo Rotterdamski prenijela se i u bibliologiju. Stručnjaci tekstološkog istraživanja Biblije morali su kritički analizirati različne hebrejske, aramejske, grčke, koptske, sirske, arapske, armenske tekstove i riješiti koji su bili originalni. Osim toga morali su zauzeti stav u vezi s deuterokanonskim knjigama, odnosno filološki riješiti problem izvora *Vulgate* i na kraju isto tako morali su definirati koji su autentični tekstovi *Svetoga pisma*. Poznato je da je Katolička crkva 3. travnja 1546. na Tridentskom koncilu kanonizirala tekst *Vulgate* kao jedini autentični biblijski tekst. Protestanti su se pod utjecajem erazmističkih filoloških prijedloga u svojim prijevodima koristili i grčkim i hebrejskim tekstovima. Što se tiče deuterokanonskih knjiga Katolička crkva na spomenutom koncilu nije isključila te knjige iz *Vulgate*. U protestantskim njemačkim, mađarskim i ostalim prijevodima u XVI. stoljeću još možemo čitati sve deuterokanonske knjige, ali od XVII. stoljeća već uopće ne nalazimo nijedan od tih tekstova.

Navedena kanonska problematika pokazuje da kršćanska teologija do danas naglašava u vezi s *Knjigom o Juditi* da je najvažnija crta ovog teksta »vjerski pragmatizam« i »namjera vjerskog učenja«, i da je nepoznati autor knjige podredio sve povijesne činjenice vjerskom učenju.²

¹ U vezi s navedenim problemima koristili smo se djelom istaknutog mađarskog bibliologa Róberta Szentiványija: *A Szentírastudomány tankönyve II. Szentírásirodalomtörténet és értelmezéstan*, 3. izd. Szeged, 1936. str. 27-31; 221-222; osim toga mađarsko izdanje biblijskog leksikona Herberta Haggaga: *Bibliai Lexikon*, Bp. 1989. str. 256; 1509.

² Nekoliko važnijih bibliografskih podataka stručne literature o *Knjizi o Juditi*: G. Bruner: *Der Nabuchodonosor des Buches Judith*, Berlin, 1940; F. Stumme: *Geographie des Buches Judith*, Stuttgart, 1947; J. Steimann: *Lecture de Judith*, Paris, 1953; Y. M. Grintz: *The Book of Judith. A Reconstruction of the Original Hebrew Text*, Jerusalem, 1957; R. Hanhart: *Text und Textgeschichte des Buches Judith*, Göttingen, 1979; J. C. van der Kam: »No One Spoke Ill of Her Essays on Judith. SBL. *Early Judaism and its Literature*, 2, Atlanta, 1992.

Sigurno je da je razlog književne i umjetničke popularnosti *Knjige o Juditi* kao umjetničke teme bio s jedne strane baš spomenuta namjera vjerskog učenja, a s druge strane onaj karakter teksta koji je sv. Jeronim apostrofirao kao »fabulu«. O popularnosti teme »Judita i Holoferno« u književnosti i u umjetnosti mogla bi se napisati posebna monografija. Radi cjelovitosti spomenut ćemo nekoliko najvažnijih i najpoznatijih književnih i umjetničkih djela.

Poznato je da je jedan od prvih vrednijih književnih djela engleske literature ep *Judith* iz X. stoljeća.³ U povijesti njemačke književnosti do danas posvećena je velika pozornost pjesničkim tekstovima XII. stoljeća o Juditi, tzv. starija i mlađa *Judit-Ballade* (»die ältere und die jüngere Judith-Balladen«).⁴

U ranom srednjem vijeku, u V. stoljeću, u katedrali svetog Feliksa u Noli mozaička slika reprezentira umjetničku razradu Juditine teme, a od doba renesanse niz najvećih slikara je obradio temu Judite, od Botticellija i Michelangela do Raffaela, Tiziana i Rubensa.

O književnoj popularnosti teme Judite i Holoferna u XVI. stoljeća imamo bogatu informaciju. Ovdje ćemo spomenuti samo djelatnost »Minnesängera« Hansa Sachsa (1494-1576) iz Nürnberga koji je obradio temu u dramskoj formi. Osim toga naglasit ćemo značenje djela Madonne Lucrezije Tornabuoni (*Storia della Giuditta*)⁵ i naravno one, u umjetničkom smislu slabije ali tendenciozno vrijedne primjere iz Srednje Europe u kojima se pojavljuje i direktna protuturska tendencija. Ovi su bili: školska drama o Juditi češkog autora Mikuláša Konáča,⁶ tzv. historijska epska pjesma Mađara Sebestyéna Tinódiya (*Judit asszony históriája*, 1539) i Mihályja Sztáraiya (*Az Holofernes és Judit asszony históriája*, 1552). Spomenuta djela su jednoznačan kontekst prve stvarno umjetničke obradbe povijesti o Juditi i Holofernu, tj. epa Marka Marulića.⁷

Nema dvojbe da je književna i umjetnička popularnost teme Judite dolazila iz onog »fabularnog« karaktera biblijskog teksta koju je već spominjao sv. Jeronim.

³ Margaret S c h l a u c h: *English Medieval Literature and Its Social Foundations*, Warszawa, 1967, str. 88; Stanley B. G r e e n f i e l d: *A Critical History of Old English Literature*, New York, 1968, str. 161-167; David D a i c h e s: *A Critical History of English Literature*, Vol. 1, London 1962², str. 19; *Die Weltliteratur, Biografisches, literarhistorisches und bibliografisches Lexikon in Übersichten und Stichwörtern*, hrsg. von E. F r a u w a l l n e r, H. G i e b i s c h und E. H e i n z e l, 1. Band, verlag Brüder Hollinck, Wien, 1951, str. 437.

⁴ E. H e n s c h e l: *Zur älteren Judith, Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 73 (1952), str. 304-305, i 75. (1954), str. 414-420; W. S t a m m l e r: »Die staufische, Judith-Ballade«, *Zeitschrift für deutsche Philologie*, 70 (1948-49), str. 32. i dalje; E. S c h r ö d e r: »Zur jüngeren Judith«, *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutscher Literatur* 66 (1929), str. 73. i dalje; H. d e B o o r: *Geschichte der deutschen Literatur von den Anfängen bis zur Gegenwart, Band I., München, 1973³*, str. 164; 173.

⁵ Mirko T o m a s o v i ć: *Marko Marulić Marul*, Zagreb-Split, 1999, str. 194-195.

⁶ V a r j a s, Béla: *A magyar reneszánsz társadalmi gyökerei*, Budimpešta, 1982, str. 142.

⁷ Isto.

O svemu tome se do danas u bibliologiji mnogo raspravljalo. Potvrđeno je da se deuterokanonske knjige, među njima i *Knjiga o Juditi*, ne mogu smatrati za povijesnu obradbu, tj. za *povijesno sveto pismo*. Geografski i povijesni podaci teksta sadrže više proturječnosti, tj. oni se ne podudaraju npr. s podacima starozavjetne *Knjige ljetopisa*. Nabukodonozor npr. nije bio kralj Asirije i grad Niniva nije bio stolni grad toga kralja. Sveti autor knjige sasvim slobodno je uzeo geografska imena iz pet *Knjiga Mojsijevih* (vidi Jud 2, 21; 3, 10), *Knjige sudaca* i *Knjige kraljeva*, te uopće nije moguće odrediti je li postojao grad Betulija. U ostalim svetim tekstovima toga grada nema. U 3. stihu 4. dijela *Knjige o Juditi* autor piše da nije davno kako su se Židovi vratili iz izgnanstva, i očišćenje svetih posuda, oltara i obeščašćenog hrama bio je sasvim nov događaj u doba potencijalne opsade Betulije. Autor teksta ovdje je pomiješao dvije različite činjenice: Židovi su se vratili iz Babilona između 539-400. prije naše ere, a očišćenje hrama bilo je u IV. stoljeću prije naše ere, tj. u doba Antioha. U 13-14. stihu 11. dijela *Knjige o Juditi* čitamo o tome da su Židovi i u Jeruzalemu davali desetinu žita i ulja svećenicima zbog opsade grada. Međutim Jeruzalem zapravo nije bio u blokadi, dakle autor ovdje aludira na neki raniji drugi događaj o kojemu se npr. piše u *Knjizi o Samuelu* (21, 4-7) kad svećenik daje Davidu posvećeni kruh. U najnovijim korigiranim izdanjima *Vulgate* u 4. stihu 15. dijela *Knjige* autor govori o tome da je Ozija poslao glasonoše u ove gradove: Betomastaim, Bebe, Kobe, Kolu. O tim gradovima u povijesti nema podataka. U vezi s tim vrijedno je spomenuti da spomenutih gradova u poslije Tridenta kanoniziranom tekstu *Vulgate* nema: tamo čitamo samo ovo (i to ne u 4, nego u 5. stihu): »*Misit itaque Ozias nuntios per omnes civitates et regiones Israel.*«

Primjera ima i više, ali navoditi ih nije naš zadatak. Zaključimo: sveti autor se koristio ranijim svetim povijesnim materijalom koji je u obradi teme tipizirao i slobodno formirao. I to je već bio književni stvaralački rad. Ali istovremeno taj cijeli slobodno formirani materijal sadržavao je mogućnost izražavanja i teoloških misli i težnja. Židovski narod, kojemu je predstavnicom sveta udovica Judita, pomoću njezine smionosti i odlučnog čina pobijedio je iskušenja svijeta jer se pokajao i vratio se Bogu. U bibliologiji postoji shvaćanje da je Judita kao predstavnicom Božjeg naroda, tj. Židova stvarno preteča Marije. I jedna i druga žena predstavnicom su Božjeg naroda (Marija već čovječanstva), i jednu i drugu je sam Bog izabrao da u određeno doba surađuju u stvaranju djela blaženstva.⁸

Nakon biblioloških i teoloških problema postavlja se pitanje: ima li u starozavjetnoj *Knjizi o Juditi* stvarne estetske vrijednosti? Promotrimo najprije strukturu pripovijesti. O tome je već raspravljao E. Zenger u studiji pod naslovom *Der Judithroman als Traditionsmodell des Jahweglaubens*.⁹ Prema njegovu shvaćanju radnja *Knjige o Juditi* sasvim očividno se dijeli na tri veće cjeline:

⁸ *Bibel-Lexikon* Hrsg. Prof. dr. Herbert H a a g. Tübingen, 1968. Koristili smo se mađarskim izdanjem: Dr. Herbert H a a g: *Biblical Lexikon*. Szent István Társulat. Budapest, 1989, str. 905.

⁹ E. Z e n g e r: *Der Judithroman als Traditionsmodell des Jahweglaubens* in TThZ 83 (1974) str. 65-80.

I. dio sadrži tekst od prvog dijela do trećega. Tu autor daje informacije o tome da kralj Nabukodonozor traži za sebe božanska prava, informira čitatelja o tome da je Nabukodonozor pobijedio Arfaksada i ostale primorske narode.

II. dio sadrži tekst od početka 4. dijela do kraja 7. dijela *Knjige*. Tu se postavlja pitanje: tko je stvarni Bog, Nabukodonozor ili Jahve? U vezi s tim autor pripovijeda da je Božji narod u vrlo teškoj situaciji zbog opsade grada Betulije, zatim priopći obrambeni govor za Boga Izraela, na kraju informira čitatelja da Božji narod još uvijek strada zbog napada asirske vojske.

U III. dijelu *Knjige o Juditi* Bog pokazuje (potvrdi) da je samo on Bog, a ne Nabukodonozor. Radnje ovog dijela *Knjige* dijeli se ovako: 1. govor Judite u kojem potvrdi vlast Boga; 2. molitva Judite; 3. Judita stigne u neprijateljski tabor, 4. susret Judite i Holoferna; 5. ponašanje Juditino u neprijateljskom taboru, 6. Judita ubije Holoferna, 7. Jahve pokazuje svoju vlast; 8. blagdan spašenog Izraela.

Nakon kratkog pregleda strukture radnje potrebno je podsjetiti na epizode u kojima autor hoće potvrditi da Nabukodonozorova i Holofernova umišljenost neće pobijediti Betuliju, jer Bog Izraela, prema povijesti ovog naroda, uvijek ih je branio kad je vidio da narod nije griješio.

Uzmemo li u obzir da od klasičnog doba epske poezije epizode imaju veliku umjetničku ulogu i vrijednost u glavnom toku radnje, logično je da se sveti autor (ili oni koji su potencijalno formirali u prijevodima arhetip teksta *Knjige o Juditi*) i sam koristio tom kompozicijskom mogućnosti. Kad je Jeronim preveo i integrirao *Knjigu o Juditi* u cjelinu *Vulgate*, bilo je i njemu jasno da su neke samostalne, zaokružene cjeline u toku radnje pojačale fabularni karakter teksta.

Evo sad nekoliko epizoda *Knjige o Juditi* prema tekstu *Vulgate*.

Najvažniji segment radnje u tom smislu je povijest o Akioru, tj. onom čovjeku koji objasni Holofernu tko su Židovi i pokuša ga odvratiti od borbe protiv Betuljana.

Kratka ali slična je situacija u toku radnje kada sinovi Amona i Moaba savjetuju Holofernu da blokira izvore u okolini Betulije iz kojih Betuljani za vrijeme opsade dobivaju vodu, jer »sinovi Izraela ne uzdaju se u koplja i strijele«, nego »u to da ih obrane planine« i »strmi vrhovi«. (*»Fili Israel non in lancea, nec in sagitta confidunt, sed montes defendunt illos, et muniunt illos colles in praetipitio constituti.«* Jud. 7, 8.) Holoferno prihvati savjet i nakon toga život u gradu će biti sve beznadniji.

Posljedica totalne blokade izazove veliko nezadovoljstvo stanovnika grada i oni sad hoće da se predaju jer će inače svi poginuti od gladi i žeđi. Tada se Ozija kao načelnik grada obrati narodu moleći da čekaju još pet dana; ako ih Bog ni tada ne spasi, prihvatit će kapitulaciju. Ta epizoda će biti razlog veće promjene u tijeku radnje, a istovremeno i razlog promjene cijele misaone konstrukcije. Baš zbog toga moramo smatrati sljedeću epizodu većim i važnijim momentom radnje u odnosu na ostale epizode.

Čuvši što je Ozija obećao narodu, Judita poziva na odgovornost gradske prvake (Oziju, Harmisa i Habrisa): *»Et qui estis vos, qui tentatis Dominum? Non est iste sermo, qui misericordiam provocet, sed potius qui iram excitet, et furorem*

accendat. Posuistis vos tempus miseracionis Domini, et in arbitrium vestrum diem constituistis ei. Sed quia patiens Dominus est, in hoc ipso poeniteamus, et indulgentiam ejus fusis lacrymis postulemus...» (Jud. 8, 11-14.)

Nema dvojbe da je s gledišta glavnog Juditina cilja najvažnija epizoda Holofernova gozba. Na gozbu je pozvana i Judita jer po običaju Asiraca velika je sramota ako se žena udalji od muškarca netaknuta. (*»Foedum est enim apud Assyrios, si femina irrideat virum agendo, ut immunis ab eo transeat.«* Jud. 12, 11.) Glavna je motivacija ove epizode tzv. *»pia fraus«* Juditina, o čemu smo već raspravljali.¹⁰ Judita prihvati poziv, uresi se, te kad je Holoferno ugleda, uzrujava se i pohlepno je zaželi. (*»Et surrexit, et ornavit se vestimento suo, et ingressa stetit ante faciem ejus. Cor autem Holofernis concussum est: erat enim ardens in concupiscentia ejus.«* Jud. 12, 15-16.)

Na gozbi Judita jede i pije samo svoje ritualno jelo i piće dok se Holoferno previše pijući sasvim opije i zaspi. Kad su sluge na čelu s Vagavom otišle, Judita ubije pijanog asirskog vojskovođu.

Osim epizoda u strukturi *Knjige o Juditi* važan je deskriptivni karakter pripovijedanja. Autor eksponira pripovijest s retrospekcijom, kad na početku priča o vojnim pobjedama Nabukodonozora. Sve se to odvija više-manje slično kao u epovima. Povijest ranijih Nabukodonozorovih djela je ishodište u kojem čitatelj dobije informacije o minulim događajima. Kada radnja skrene u sadašnjost, autor se umjesto deskripcije sve više koristi umjetničkim sredstvima monologa i dijaloga. Međutim, čini nam se da sveti autor *Knjige* ni u tom slučaju ne stvara apsolutno slobodno, bez ikakvih obveza i klauzula. Očevidno teži npr. logičnom i sažetom pripovijedanju, u slučaju Juditinih molitava služi se patetičnošću, poniženošću i, što se tiče oblika molitve, liričnošću i psalmičkim karakterom. Sve će to biti već svojstvo proznog pripovijedanja i proznih pripovijedaka.

Ali kako stoje stvari s karakterizacijom u *Knjizi o Juditi*? Jesu li ličnosti starozavjetne knjige karakteri u smislu onih osobitosti, uklesanih znakova, biljega, znamenja koja su nam poznata iz starijih i novijih književnih vrsta, kao npr. ep, pripovijetka ili roman? Mislimo da je odgovor na ovo pitanje jednostavan: svi glavni junaci koji sudjeluju u radnji *Knjige* ponajviše odgovaraju zahtjevima književne karakterizacije. Lik Judite moralno je određen u pozitivnom smislu, lik Holoferna pak u negativnom smislu. I jedan i drugi prenose misli i ideje određenog razdoblja, društvenog sustava, čak i Judita izražava moral *»izabranog naroda«* Izraela. I ne zaboravimo, kad je Jeronim integrirao apokrifni tekst *Knjige o Juditi* u *Vulgatu*, već je prihvatio taj moral kao kršćanski; moglo bi se reći da je kristijanizirao moralno shvaćanje *Knjige o Juditi*.

Interesantna je karakterizacija Akiora. On je vođa svih sinova Amona (*dux omnium filiorum Amon*«, Jud. 5, 5.), ali nije samo vojnik, nego učen i dobar

¹⁰ István Lőkös: *»Kršćanski moral, antička orijentacija i renesansna umjetnička teorija o imitaciji u Marulićevoj Juditi«*, *Colloquia Maruliana IX*, Split-Rim, 2000, str. 259-264.

poznavatelj povijesti naroda Izraela. Pripovijedajući Holofernu cijelu povijest Židova, on logično, moglo bi se reći teološki, potvrđuje da će taj narod, dok ne griješi, sam Bog štiti. Dakle, Holoferno treba da zna jesu li Židovi sada griješili ili nisu jer ako nemaju grijeha, onda ih ni Asirci neće moći pobijediti, čak oni (tj. Asirci) služe cijelom svijetu na posmijeh.

Sudbina Akiorova poznata je čitateljima Biblije; njega Holoferno sputanog pošalje do Betulije u nadi da će poginuti zajedno sa Židovima kad Asirci osvoje grad. Akior će se pod utjecajem kasnijih događaja (tj. ubojstva Holofernova) promijeniti: prijeći će na židovsku vjeru.

Vrlo je zanimljiva, čak u estetskom smislu važna, atmosferska instrumentacija u *Knjizi o Juditi*. Ima u tekstu više dramskih situacija, a među njima je možda najtragičnija kad Betuljani stradajući od gladi i žeđi jecaju, plaču i viču, moleći Boga da ih kazni zbog njihovih zločina, a od Ozije traže da se predaju neprijatelju jer bolje će biti pasti u ropstvo, nego vidjeti da umiru njihove žene i djeca (*Jud. 7, 12-22*). Ova već i sama po sebi tragična situacija pojača se kad Ozija, slušajući jecanje stanovnika grada, počne i sam plakati te kaže narodu neka čeka još pet dana, nadajući se da će se Bog smilovati (*Jud. 7, 23-25*).

Isto tako markantni atmosferski je prizor u kojem se Judita sprema da ubije Holoferna. Sve to se dešava u prizoru koji već ima i scenski karakter. U ovoj dramskoj situaciji niz djela Juditinih proizlaze jedan iz drugog, jedan uzbudljiv moment stimulira drugi: Judita mora najprije tražiti Božju pomoć, tražiti moć pomoću molitve, ali molitva ne može biti duga. Kad ona osjeti da je dobila božanstvenu snagu, brzo mora djelovati: uzeti Holofernovu sablju i odsjeći glavu pijanog vojskovođe u snu, zatim zamotati krvavu glavu i još brže i tiho otići iz logora asirske vojske. Opis cijele situacije je kratak, događaji su vrlo ubrzani, a dolazak do bedema i vrata Betulije ima već katarktički efekt.

Uzmemo li u obzir katalogizirane umjetničke svojstvenosti starozavjetne *Knjige o Juditi*, možemo potvrditi da su Marulić i svi ostali pisci i pjesnici koji su obrađivali temu *Judite i Holoferna* našli u tekstu *Vulgate* fabularno konstruirani materijal koji je jedinstvena cjelina, osim toga, prema tadašnjem shvaćanju, kao *povijest*, tj. *priča (fabula)* bila je historijski autentičan izvor novih, *nacionalno originalnih pjesničkih djela*.

O književnoteorijskom shvaćanju pojma *imitacije (Imitatio, mimesis - μιμησις)* već smo raspravljali ranije pod naslovom »Kršćanski moral, antička orijentacija i renesansna umjetnička teorija o imitaciji u Marulićevoj *Juditi*«, ovdje u Splitu, u povodu međunarodnog skupa *Marko Marulić, hrvatski pjesnik i katolički humanist: prijedlog za Europu trećeg tisućljeća*.¹¹ Već tada smo aludirali na to da su mišljenje o umjetničkom oponašanju, tj. o *imitaciji* teoretičari umjetnosti i književnosti i pisci preuzimali iz antike, od Kvintilijana i Horacija, a osobito Seneka.¹² Koristeći se člankom mađarskog profesora Imrea Bana o *imitaciji*¹³ tada

¹¹ Isto.

¹² Isto, str. 259.

smo pokušali potvrditi da je Marko Marulić, stvarajući ep o Juditi kao *poeta eruditus* u smislu i u znaku teorije o *imitaciji*, recipirao i kompleksnu kršćansku kulturnu tradiciju i sve ono što je naučio od predstavnika antičke literature i povijesti, čak i mitologije.¹⁴ Ali pored svega toga ne zaboravimo ni činjenicu da je Marulić stvarajući svoj ep dao svome djelu i nacionalni karakter kad je formirao biblijsku temu tako da tendencija epa izražava moralno učenje tadašnjeg razdoblja: da mali narod, ako je moralno čist, bogobojažljiv, u najtežim životnim situacijama može pobijediti po broju moćnog ali moralno slabijeg neprijatelja, tj. u XVI. stoljeću Turke.

U vezi sa stvaralačkom metodom Marka Marulića na osnovi prije iznijetih činjenica možemo konstatirati:

1. najprije to da je pjesnik *Judite* prepoznao u biblijskom tekstu *Knjige o Juditi* umjetničko strukturiranu fabulu, tj. smatrao je knjigu kao starozavjetno književno djelo kojim se koristio kao povijesno autentičnim izvorom;

2. našao je takav biblijski tekst koji je imao teološki smisao;

3. iz te teološki i književno motivirane biblijske kompozicije stvarao je kršćansko, humanističko i nacionalno angažirano umjetničko književno djelo;

4. u toku stvaranja epa biblijski tekst sa svojim, prije prikazanim umjetničkim svojstvenostima i vrijednostima bio je za Marulića kao umjetnika temelj koji je smatrao u teološkom smislu *svetim pismom*, dakle koji obvezatno mora u osnovi pratiti, ali pod utjecajem književnoteorijskog pravila renesanse (tj. *imitacije*) on je svoj predložak konstruktivno preradio stvarajući novu originalnu umjetničku kompoziciju već prema kriterijima najstarije književne vrste, tj. epa (*in medias res, invocacija, propozicija, epitheton ornans, enumeracija itd.*);

5. u toku stvaralačkog rada on je dopunio biblijski tekst detaljima *Staroga zavjeta* koji su se u originalu pojavljivali kao aluzije ili u sažetoj formi (takav je odlomak *Knjige* pripovijedanje Akiorovo o različitim događajima povijesti Židova), osim toga promijenio je originalni tekst npr. pjesnički prerađujući Juditine molitve.¹⁵

Posebno mjesto zauzima u kontekstu Marulićeva epa bogata antička motivacija i, naravno, nacionalna versifikacija *Judite* koja je jedna od najvažnijih umjetničkih svojstvenosti epa.

Uzmemo li u obzir sve ove činjenice, na kraju možemo konstatirati da se u pjesničkoj radionici Marulićevoj ponavlja starozavjetna umjetnička forma povijesti svete udovice iz Betulije, tj. *biblijska fabula* postala je pjesnička kompozicija u renesansnom smislu riječi. Sve ovo mogli bismo ilustrirati poredbom s brušenjem dijamanta. Dijamant kao mineral prirodni je dragi kamen, a brušeni dijamant je već nakit.

¹³ Imre Bá n: *Az imitatio mint a reneszánsz arisztotelizmus kategóriája* (Imitacija kao estetska kategorija aristotelizma u doba renesanse), *Filológiai Közöly*, Budimpešta, 1975, br. 4. str. 374-386.

¹⁴ István L ő k ő s: cit. djelo, str. 261-263.

¹⁵ Usp. o tome István L ő k ő s, »Funkcija molitava u strukturi Marulićeve *Judite*«, *Colloquia Maruliana X*, Split 2001, str. 337-346.